

Makalenin Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received : 03.10.2021
Kabul Tarihi / Date Accepted : 14.12.2021
Yayın Tarihi / Date Published : 31.12.2021
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Güz / Autumn

Kur'ân'da Ricz / رجز ve Rics/ ريس Kavramları

Şemsettin KARCI*

Anahtar Kelimeler:

Ricz,
Rics,
Ceza,
Azap,
Tefsir,
Kur'ân'ın Kur'ân'la
Tefsiri,

ÖZ

Kur'ân kavramlarının incelenmesi, Kur'ân'ın anlaşılması çabalarında önemli bir yer tutmaktadır. Son yaşadığımız COVID-19 pandemi sûreci de dâhil olmak üzere, her yeni durum Kur'ân'a tekrar tekrar bakmayı, vahyin ışığında olayları doğru değerlendirebilmeyi zorunlu kılmaktadır. Yaşadığımız salgının, bir imtihan, ceza veya sünnetullâh mı olduğu, ya da normal bir hadise mi olduğu gibi akla gelen hususlara, Kur'ânî bir bakışla ne söylenebilir, nasıl yaklaşılmalıdır? Bu alandaki araştırmaların önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bu çerçevede ricz/ رجز ve rics/ ريس kavramlarının gerek telaffuz ve gerekse anlam yakınlıkları dikkat çekmektedir. "Azap ve ceza" ortak paydasında birleşen risc ve ricz kavramlarının, Kur'ân'daki kullanım sayıları da aynıdır. İki kavram da 7 surede, 9 âyette ve 10 defa zikredilmektedir. Kavramların geçtiği âyetleri, semantik, filolojik, siyak-sibak/kontekst, sebab-i nüzûl, klasik ve modern tefsirler ışığında incelemek, aralarındaki ortak yönler ve farklılıkları tespit etmek, yaşadığımız sûreci anlamlandırmak/ yorumlayabilmek, diğer taraftan yanlış çıkarımlardan kaçınmak açısından önem arz etmektedir. Daha önce sadece rics kavramı bir makale düzeyinde incelenmiş olup, ricz kavramı ile ilgili fazlaca bir çalışmanın yapılmadığını tespit etmemiz, konuyu ele almamıza neden olmuştur. Ricz/ رجز kavramını önceleyerek, zikredildiği tüm âyetleri incelerken, rics/ ريس kavramını ve geçtiği âyetleri de öz olarak ele aldık, birleştirdiği ve ayrıştığı noktaları tespit etmeye çalıştık.

The Ricz/ رجز (Filt and Wrath) and Rics/ ريس (Abomination and Dirt) Concepts in the Qur'an

Keywords:

Ricz, (filt and wrath)
Rics (abomination
and dirt),
Punishment,
Torment,
Tafsir, Interpretation
of the Qur'an with
the Qur'an.

ABSTRACT

Examine of the the Quranic concepts has an important place in the endeavor to understand the Quran. So, the last covid-19 pandemic process included, every new situation requires to look at the Quran again and again and to evaluate the events correctly in the light of revelation. Whether the pandemic we are living in it, is a test or a punishment or a normal incident; what can be said with a Quranic perspective? How should be approached to it? In this field the importance of research is increasing day by day. In this context, these two concepts RICZ / رجز and RICS / ريس the closeness in pronunciation and meaning of them draws attention. The numbers of use of the concepts RICZ / رجز and RICS / ريس combined in the common denominator of "punishment and torment" and in the Quran are also the same. Both concepts are mentioned 10 times in 7 suras, 9 verses. It is important to examine the verses in which the concepts are mentioned in the light of semantic, philological, word compatibility, word context, the reason for the revelation to come down and classical and modern commentaries of the Quran to identify common aspects and differences, to make sense of interpret the process we live in, and on the other hand, to avoid false inferences. Previously, only the concept of RICS / ريس was examined at the level of an article and our determination that there has not been much work on the concept of RICZ / رجز led us to deal with the subject of RICZ / رجز and RICS / ريس Prioritizing the RICZ / رجز concept, while examining all the verses in which it is mentioned, we also dealt with the concept of RICS / ريس and its verses, and tried to identify the points where it converges and diverges.

* Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, semsettinkarci44@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-5638-6497

GİRİŞ

Kur'ân düşüncesini bir duvara benzetecek olursak, kelime ve kavramlar da bu duvarı oluşturan tuğlalara benzer. Kur'ân'ın belirlemiş olduğu sünnetullâh düşüncesini oluşturan kavramlardan biri de risc / ريس veya ricz / رجز kavramlarıdır. Neredeyse anlam olarak birbirine aynı yakınlıkta olan her iki kavramın da Kur'ân'da zikrediliş şekli ve sayısı oldukça dikkat çekicidir. Hem Risc kelimesi hem de Ricz kelimesi Kur'ânda 10 defa 9 âyette ve 7 surede geçmektedir. Her ikisi de isim formatında geçerken, fiil formatında kullanılmamaktadır. Birbirine bu derece yakın anlam ve telaffuzu olan her iki kavramın aynı sayıda ve aynı şekillerde kullanılmış olması son derece calib-i dikkattir ve araştırmayı hak eden bir durumdur. Her ne kadar Ebû Ferrâ (ö. 207/822) ve Ebû Amr b. el-Alâ (ö.154/771) gibi bazı dilbilimciler her iki ifadenin de aynı olduğunu, sinin س nin ز ye dönüşmesi sonucu rics veya ricz şeklinde iki ayrı kullanımın olduğunu söyleseler de âyetlerin incelenmesi neticesinde farklılıklar olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu durumu âyetler ışığında göstermeye gayret edeceğiz.

Bahar Canset Dünder ve Hidayet Aydar yazdıkları "Kur'ân'da Rics Kavramı" adlı araştırma makalesi dışında konunun pek fazla ele alınmadığı, özellikle de ricz/ رجز kavramı ile ilgili fazlaca bir şey yapılmadığını gördük. Bu nedenle rics/ ريس kavramını genel olarak değerlendirdikten sonra araştırmanın ağırlık noktasını ricz/ رجز kavramı üzerinde yoğunlaştırdık. Özellikle ortak yönler, farklılıklar, dil ve mana yönüyle benzerlikler önem arz etmektedir. Bu yönüyle makalemiz her iki kavramı birlikte ele alma özelliğiyle orijinallik arz etmektedir.

Risc ve Ricz kavramlarının belki de ortak olan en yakın anlamları "azap" ve "ceza" manasında birleşmiş olmalarıdır. Ancak daha farklı anlamların kastedildiği siyâk-sibâk dediğimiz bağlam, isim, masdar veya sıfat olarak kullanımlarından ortaya çıkmaktadır. Zaten Kur'ân kavramlarının anlamalarını belirlemek, semantik yönteminin kullanılmasını ve ayrıca Kur'ân'ın Kur'ânla Tefsiri yöntemine başvurmamızı gerektirmektedir. Kur'ân'daki kullanımlarına bakıldığında ricz kelimesinin daha çok "azâb" kelimesi ile birlikte kullanıldığı, rics kavramının ise daha umumi bir şekilde kullanılmış olduğunu müşahade etmekteyiz. Bu durum bazı müfessir ve dilbilimcilerin ricz "azap" manasında kullanılırken, rics ise hem "azap" hem de azabın dışındaki manalar için kullanılmaktadır sonucuna varmalarını sağlamıştır (İbn Kesir, 1981, 309). Gerçekte ise durum biraz daha dakik ve akademik bir inceleme yapmayı gerekli kılmaktadır. Çünkü aralarındaki fark sadece sin harfinin ze harfine dönüştürülmesi kadar basit olsa idi, âyetlerdeki kullanımları bu kadar farklılık arz etmezdi diye düşünüyoruz. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, örneğin ricz/ رجز

kelimesi genel olarak sema/gök kelimesi ile السَّمَاءِ مِنْ رَجْزًا şeklinde veya عَذَابٌ مِنْ رَجْزِ الْيَمِّ gibi azap kavramı ile birlikte terkip olmaktadır. Bu da gösteriyor ki, kavramın farklı bağlamlardaki kullanımları ile mana farklılık arz etmektedir. Bu anlamları aşağıda inceleyeceğiz.

1.1. Kavramın Semantik Tahlili

1.1.1. Rics/ رجس Kavramının Dil Yönünden İncelenmesi

R-c-s/ رجس filinden türemiştir. رجست السماء gök şiddetle gürledi demektir. Aynı şekilde رجست البعير Deve böğürmek, gürültü yapmak, homurdanmak anlamlarına gelmektedir (Firûzabâdî 2005: 1/548). Kesralı isim olarak Rics ريس ise, pislik, günah, kötü amellerin tümü, azaba götüren davranış, şüphe, ceza ve gazap anlamlarına gelmektedir (Firûzabâdî 2005: 1/548). Bu anlamda “gürleyen gök” ve “böğüren deve” ifadeleri kullanılmaktadır (İbn Fâris 1986: 1/421).

Râgıb el-İsfahâni (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) rics'in 5/Maide 90. Âyetteki “içki kumar, fal okları ve putlar şeytanın işi pisliklerdir” âyetinden hareketle rics'in pislik manasında olduğunu belirtir. Bu pisliğin de dört şekilde olabileceğini söyler: Mizaç, akıl, şer'î/dinî veya bunların tümü açısından, örneğin leş eti yemek gibi. Zira leş hem akıl, hem mizaç, hem de şer'î açısından tiksinti kabul edilmektedir. Şer'î açıdan pislik örneği: İçki ve kumar ki, bunların akıl açısından da pis kabul edildiği söylenmektedir (İsfahâni 2009: 342). Nitekim âyet-i kerime bu duruma işaret ederek: “Günahı faydasından daha çoktur” (bk. Bakara 2/159) faydanın daha az olması ancak akılla anlaşılacağından akıl ondan kaçınmak gerektiği sonucuna varır. وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ / Kalplerinde hastalık olanlara gelince, bu onların (mânevî) kirlerine kir katmıştır ve onlar inkârcı olarak ölüp gitmişlerdir (Tevbe 9/125). Buradaki kir veya pislik, şirkten kaynaklanan manevi pisliktir ki benzer bir âyette ise müşriklerin manevi olarak pis oldukları şöyle ifade edilmektedir: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ / Ey İman edenler! Müşrikler ancak necistirler/pistirler (Tevbe 9/128). Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri açısından baktığımızda, müşriklerin pisliklerinin maddi olmaktan ziyade inanmamaktan kaynaklanan manevi pislik yani küfür olduğu anlaşılmaktadır (el-Merâgî 1946: 1/89).

1.1.2. Ricz/ رجز Kavramının Dil Yönünden İncelenmesi

رجز Receze fiil olarak asıl anlamı “titremek” demektir. Devenin titremesi manasında رجز رجز /Deve titredi. Deve zayıflığından ötürü adımlarını birbirine yakın atıp güçsüzlüğünden ötürü titrediğinde ناقة زجاء denir (İsfahâni : 340; İbn Fâris : 1/418). Şiirdeki recez ölçüsü de bu kökten türemiştir. Çünkü cüzleri birbirine yakın olması ve okunurken de sesin

titremesi yönüyle bir benzerlik kurulmuştur. رجز فلان وارتجز / Falan kişi recez ölçüsü ile şiir yazdı veya şiir okudu (Firûzabâdî : 1/545). رجزة / içine taşların konulduğu heybe veya bez manasındadır.

Devenin hevdecî/tahtırevanı eğildiğinde iki tarafından birine taş konulur ki sarsıntı dengelensin. Bu ismin verilmesi var olan sarsıntı ve hareket nedeniyledir. İbn Fâris (ö. 395/1004), ricz kelimesinin anlam olarak; zayıflığında deveye isabet eden hastalık olduğunu söyler, deve hareket ettiğinde baldırı titrer. Diğer bir anlamı ise hevdecin süslenmesi maksadı ile asılan yündür (İbn Fâris 1979: 2/489).

Kur'ân'daki kullanımlarına baktığımızda azap, küfür, isyan, şirk, put, taun gibi anlamlara geldiğini görmekteyiz. Örneğin, وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٍ / Âyetlerimizi boşa çıkarmak için çaba harcayanlara ise en kötüsünden sarsıcı bir azap vardır(Sebe 34/5). إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ. / Biz, yoldan çıkmalarının cezası olarak bu memleket halkının üzerine gökten alçaltıcı bir belâ indireceğiz!" (Ankebût 29/34) Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1209) "رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ" ifadesi ile "gökten ricz emrinin gelmesi" şeklinde anlaşılırsa, bu durumda "rics'e taun anlamı vermek mümkün olduğunu belirtir(er-Râzî, 1420: 25/52). Birbirine oldukça yakın olan rics ve ricz kavramlarının aynı sayıda âyetlerde zikredildiğini belirtmiştik. Her ikisi de 10 defa, 9 âyette ve 7 sûrede zikredilmektedir. Şimdi başta ricz kavramı olmak üzere Kur'ân'daki eşit sayıda kullanımlarına yakından bakarak incelemeye çalışalım.

Tablo-1

Kavram	Geçtiği Sure	Âyet Numarası	Kaç Kez geçtiği
Ricz/ رجز	Bakara	59	1
	A'râf	134	1
	A'râf	135	2
	A'râf	162	1
	Enfâl	11	1
	Ankebût	34	1
	Sebe'	5	1
	Câsiye	11	1
	Müddesir	5	1
Toplam	7 Sure	9 Âyet	10 kez

Tablo-2

Kavram	Geçtiği Sure	Âyet Numarası	Kaç Kez Geçtiği
Rics/ ريس	Mâide	90	1
	En'âm	125	1
		145	1
	A'râf	71	1
	Tevbe	95	1
		125	2
	Yunus	100	1
	Hac	30	1
	Ahzab	33	1
Toplam	7 Sure	9 Âyet	10 kez

1.1.3. Ricz/ رجز Kavramının Kur'ân'daki Kullanımları

Ricz kelimesinin Kur'ân'daki kullanımlarını takip ettiğimizde, özellikle رَجْرًا مِنَ السَّمَاءِ şeklinde “semâ” kelimesi ile ilişkili ve aynı zamanda harf-i cerle kullanılmaktadır. Yine aynı şekilde رَجْرَ الشَّيْطَانِ şeklinde “şeytan” lafzına izafetle kullanıldığını, iki ayrı yerde عَبَابٌ مِنْ رَجْرِ الْيَمِّ şeklinde “azap” lafzına izafetle kullanıldığını görmekteyiz. Tüm bu kullanım şekillerinde azap veya azap türü anlamı özellikle ön plana çıkmaktadır.

1.1.3.1. Gökten Gelen azap ve Ricz/ رجز

Bakara 2/59 da, A'raf 7/162 ve Ankebût 29/34 âyetlerinde gökten gelen azap şeklinde kullanım söz konusudur. فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رَجْرًا مِنَ السَّمَاءِ /Fakat zalimler, kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler. Bunun üzerine biz, yapmakta oldukları kötülükler sebebiyle zalimlerin üzerine gökten acı bir azap indirdik (el-Bakara 2/59). Sonra içlerinden فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رَجْرًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ /Biz de hakkı çiğneyenler, sözü değiştirip kendilerine söylenenden başka bir şekle soktular. Biz de hakkı çiğnedikleri için üzerlerine gökten bir azap gönderdik (el-A'râf 7/162). Ankebût 29/34 âyeti de benzer ifadelerle gelmiştir. "Biz, yoldan / إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رَجْرًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ. çıkmalarının cezası olarak bu memleket halkının üzerine gökten alçaltıcı bir belâ indireceğiz!"

İlk iki âyet-i Kerime, İsrail oğullarının kendilerine söylenmesini istedikleri şeyin başka bir şeyle değiştirilmesi neticesinde bir cezaya çarptırıldıklarını bu cezanın da gökten gelen bir azap türü olduğunu belirtmektedir. Elmalılı Hamdi Yazır(ö.1950) ricz hakkında şöyle demiştir: “ricz” esasen “rics” gibi tiksiniilen pis ve murdar şey demek olup, bundan dolayı azap ve ukubet manasına da kullanılmıştır. Kelimedeki tenvin, tehvil (korkutma) içindir. Fısku fücür işlemenin akıbeti işte böyle murdar azaplarla mahvolup gitmektir. Ricz

kelimesine “murdar” anlamı vererek “o zalimlere gökten murdar bir azap indirdik” şeklinde anlam vermiştir (Yazır 1999: 1/109).

Ebû Cafer ibn Cerîr et-Taberî (ö.320/923) âyetteki rics’den maksadın azap olduğunu, çünkü Arap lügatinde risc’in azap anlamına geldiğini belirtmektedir. Bu azabın da tâûn olabileceğini, çünkü tâûn olduğuna dair Kitap ve Sünnette kesinlik olmadığını belirtir. Daha sonrada taunun bir azap türü olduğuna dair, Hz. Peygamber’den taun’la ilgili olarak rivâyet edilen şu sözü zikreder: Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: “ O, ricz’dir ki sizden önceki bazı ümmetlere onunla azap etmiştir.” (Taberî, 2000: 2/112-117). Taberî, ricz’in daha çok azap anlamında olduğunu, bunun yanında gazap anlamını içerdiğini ve bu gazap denen şeyin de taun hastalığı olduğuna dair birçok rivâyet aktarır. Bunlardan bir kaçını zikretmek faydalı olacaktır.

Ebû Şeybe b. Ebî Bekr b. Ebî Şeybe’den rivâyetle, Usâme b. Zeyd, Sa’d b. Malikin yanında iken şöyle dedi: Resulullâh (s.a.v.) buyurdu ki: *Taun hastalığı sizden öncekilere veya İsrâîl oğullarına indirilmiş ricz/azaptır.*

Yunus’dan rivâyetle dedi ki, bize Vehb b. Münebbih haber verdi. Dedi ki, İbn Zeyd şöyle demiştir: İsrâîl Oğullarına “*Kapıdan secde ederek girin ve af deyiniz. Derken onlardan zulmedenler sözü kendilerine söylenenden başkası ile değiştirdiler.*” (el-Bakara 2/59). Allah üzerlerine taun hastalığını gönderdi, onlardan hiç kimseyi sağ bırakmadı. Sonra âyeti okudu: فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رَجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ / *Bunun üzerine biz, yapmakta oldukları kötülükler sebebiyle zalimlerin üzerine gökten acı bir azap indirdik.*” Dedi ki çocuklar geride kaldı. Onlardan faziletli olan, hayırlı ve abid olanlar vardı. Böylece babaların tümünü tâûn hastalığı helak etti. Taberî, İbn Vehb’in ibn Zeyd’den şöyle dediğini aktarmakta: ricz azap demektir. Kur’ân’daki tüm ricz ifadelerinden maksat azaptır dedi. (Taberî 2000: 2/112-117).

Tâbiûn’dan olan Mukâtil b. Süleyman(ö.150/767) âyetteki “*Gökten bir ricz indirdik*” ifadesini, yani gökten bir azap indirdik diye tefsir eder. Aynısının Â’râf sûresi 7/71 de olduğuna işaretle şöyle demektedir: قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رَجْسٌ وَعَظَابٌ / (Hûd) *şöyle cevap verdi: "Üzerinize rabbinizden bir öfke ve bir azap inmiştir. Yani azap vaki oldu ve o azabın taun olduğu veya ateşe benzer bir karanlık olduğu söylenir ki, bir günde yetmiş bin insan helak olmuştur (Mukâtil 1423: 1/110).*

إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رَجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ. / *"Biz, yoldan çıkmalarının cezası olarak bu memleket halkının üzerine gökten alçaltıcı bir belâ indireceğiz!" (el-Akebût 29/34) Bahsi geçen şehir tarihte azaba uğrayan ve Lût’un (a.s.) kavmi olan “Sodom” ahalisidir. Gökten*

üzerlerine şiddetle indirilen azapla helak edilmişlerdir(Zuhaylî 1417: 20:233). Bu azapla ilgili olarak Zuhaylî (ö.2015) şunları söylemektedir: Sodom ahalisine gönderilen azap, onları yerin dibine geçiren şiddetli deprem idi. Şehirlerinin yeri bugünkü Ölüdeniz olarak bilinen yerde bir göle dönüştü. Cebrâil(a.s.) şehirlerini yeryüzünden kaldırıp, göklerdeki bulutlara çıkardı. Sonra üzerlerine ters çevirdi. Daha sonra ateşten lavlar ve işaretlenmiş pişmiş taşlar yağdırarak en şiddetli azaba duçar etmiştir. *"İşte o memlekette geriye, aklını kullananların yararlanabileceği açık bir ibret vesikası bıraktık."*(el-Ankebût 29/35). Lût'un (a.s.) kavmi, her türlü isyan ve taşkınlığı yapmışlardı. Ayrıca âlemlerde hiç kimsenin yapmadığı taşkınlığı yapıyorlardı. Kadınları bırakıp erkelere yaklaşıyorlardı. Allah kendilerini azapla yerin dibine geçirdi ve ibret alınsın diye geridekileri için alametler bıraktı. Âyetin ifadesi ile: *" Siz de sabah akşam onların yurtlarından gelip geçmektesiniz. (Bunları görüp de) aklınızla değerlendirmiyor musunuz?"* (es-Saffât 37/137-139)

Âyetin siyâkında, Lût'un (a.s.), kavminin erkek erkeğe eşcinsel ilişkiye girmeleri ve tövbe etmek yerine Hz. Lût'a (a.s.) meydan okumaları sebebiyle, kendilerine bir bela indirileceğinden bahsedilmektedir. Hz. İbrahim'e de gelmiş olan görevli bazı melekler erkek suretinde, Lût Peygamber'e gelerek, kavminin helak edileceğini bildirmişlerdir. Hz. Lût'a (a.s.) iman edenler ile eşi haricinde ailesi, bu azaptan kurtulmuşlardır, geri kalanlar ise helak olmuşlardır. Âyette bahsedilen "memleket", Sodom halkıdır. O vakit, Sodom halkının yedi yüz bin kişi olduğu rivayet edilmiştir (Dündar – Aydar, 2020: 269).

Görüldüğü gibi "gökten inen ricz"ın azap olduğunda hemen hemen tüm müfessirler görüş birliği içerisinde. Râzî (ö.606/1210) gökten azap yağmayacağı için "gökten azap sözünün indiği" şeklinde yorum yapmaktadır ki, uygun bir yorum olarak görülmektedir. Bakara sûresindeki âyetle Â'raf sûresindeki âyetin hikmete binaen çok küçük farklılıklarla geldiğine işaret eden Fahrettin er-Râzî, ricz'in ceza anlamında olduğuna delil olarak Â'raf 7/134 âyetini zikreder. *وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِن كَشِفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ* / *Azap üzerlerine çökünce, "Ey Mûsâ! Sana verdiği söz hürmetine, bizim için rabbine dua et! Eğer bizden azabı kaldırırsan mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrâiloğulları'nı seninle göndereceğiz" derlerdi. Zeccâc'dan ricz ve rics'in her ikisinin de aynı manaya geldiği bununla da azabın kastedildiğini aktarır (Râzî 3/525: Mukâtil 1/110).*

Söz konusu âyetlerle ilgili nakledilen rivâyetlerin tümünde ricz için tâûn olduğu, bu nedenle bulaşıcı hastalıktan ölen İsrâil oğullarına atıfla, bununla ilgili sayısız rivâyetler zikredilmektedir. Özellikle ilk dönem müfessirlerinden olan Mukâtil b. Süleyman, Taberî,

Beğavî gibi müfessirlerin yapmış oldukları tefsir ve rivâyetler birbirini destekler mahiyettedir.

1.1.3.2. Belâ ve Musibetler anlamında Ricz/رجز

Â'raf 133-135 âyetleri, inkârları ve İsrâîloğullarına reva gördükleri zulümler nedeniyle Firavun ve kavminin çeşitli bela ve musibetlerle cezalandırıldığından bahsetmektedir. Bu belalarla sınanmaları mucizevî şekillerde gerçekleşirken, isyanlarından vazgeçmeleri için uyarı niteliği taşımaktadır. Çünkü bu mucizevî cezalandırılmanın her birinde bunun Allah katından bir uyarı olduğunu bildiklerinden Hz. Musa'ya (a.s.) gelerek bu azabın son bulması için kendisinden dua etmesini istemektedirler (el-Â'râf 7/133). Firavun ve kavmi her defasında istekleri yerine gelmesine rağmen verdikleri sözlerinde durmazlar. Peşi sıra gelen âyette ricz kelimesinin aynı âyette iki kez tekrarlanması konumuz açısından dikkat çekicidir. Burada ricz kelimesi azap, bela ve musibet anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعِ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِن كُنْتُمْ عَلَيَّامِينَ لَئِن كُنْتُمْ عَلَيَّامِينَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ / Azap üzerlerine çökünce, "Ey Mûsâ! Sana verdiği söz hürmetine, bizim için rabbine dua et! Eğer bizden azabı kaldırırsan mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrail Oğullarını seninle göndereceğiz" derlerdi.

Hem Kur'ân-ı Kerim hem de Tevrat'ta Firavun ve çevresinin başlarına gelen ve mucizevî olan birtakım belalar söz konusu edilmektedir. İlk önce kuraklık ardından tufan, çekirge, kurbağa, haşarat, kan gibi belalara uğratılarak inkâr ve zulümlerinden dönmeleri için uyarılar yapılmıştır. Tevrat'taki anlatıma göre, Mısırlıların hayat damarları olan Nil sularının kana dönüştürülmesi, bütün ülkenin ve evlerin kurbağalarla dolup taşması, önce tatarcık, ardından at sineği (kımlı) istilası, hayvanların kırılması, insanların ve hayvanların vücutlarını çiban kaplaması, dolu felâketiyle dağdaki insanların ve önceki felâketlerden artakalan hayvanların kırılması felaketleri yaşanmıştır. Ardından büyük bir çekirge sürüsünün yeri göğü kaplaması şeklinde sıralanan mucizelerden hiçbiri Firavun'u yola getirmeye yetmemiş; o, her felâket vuku bulduğunda, Mûsâ'ya kendilerini bu felâketten kurtarması halinde İsrailoğullarını serbest bırakacağına dair söz vermiş; fakat felâket geçince sözünden dönmüştür. (Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir 2008: 2/577-578). Kur'ân Yolu Tefsirine göre; "ricz kelimesi genellikle "azap" anlamında kullanılır. Bazı müfessirler, veba hastalığının Arapça'daki isimlerinden birinin de ricz olduğunu dikkate alarak, Mısırlıların böyle bir hastalıkla da cezalandırılmış olabileceğini belirtirler. İbn Âşûr, Tevrat'ın Çıkış kitabının 12. babında verilen bilgileri de hatırlatarak aynı görüşe katılır. Râzî'ye göre ise dil

kuralları dikkate alındığında ricz kelimesinden, bir önceki âyette sıralanan belâları anlamak daha uygun olur.” (Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir 2008: 2/578).

Taberî (ö.320/923), âyette geçen ricz kelimesinin kimilerine göre taun, kimilerine göre ise azap anlamında olduğunu belirtir. İbn Abbâs (ra) taun manasını tercih ederken, ilk dönem müfessirlerinden Mücahit, Katâde, ibn Zeyd azap manasını tercih etmektedir ki, aslında her iki görüş de bundan maksadın bir bela ve musibet olduğunu belirtmiş olmaktadır. Taberî'nin Said b. Cubeyr'den naklettiğine göre Musâ (a.s.) bu beş mucizevi bela geldikten sonra kavmine emir ve yasakları vahy'etti. Ancak onlar yine inanmadılar ve İsrâiloğulları'nı kendisi ile birlikte göndermediler. Bunun üzerine Mûsâ(a.s.), her birinin bir koç kurban ederek kanını ellerine sürmelerini bunu da kapılarına sürmelerini emretti. Bunu gören Kıptiler neden böyle yaptıklarını sordular. Onlar da şöyle cevap verdi: Allah sizin üzerinize bir azap gönderecek siz helak olurken biz kurtulacağız. Onlar, peki bu işaretlerle sizin bilinmeniz nasıl olacak deyince İsrail oğulları bize Peygamberimiz bu şekilde yapmamızı emretti diye cevap verdiler. Sabah olunca Firavunun kavminden yetmiş bin kişi helak oldu. Onları defnedemediler. Bunun üzerine Firavun şöyle dedi: قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرَّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ / bizim için rabbine dua et! Eğer bizden azabı kaldırırsan mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrâiloğulları'nı seninle göndereceğiz" dediler. Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) dua etti, tâûn salgınından kurtuldular ve Firavun Musâ'ya İsrailoğulları ile dilediğin yere git dedi (Taberî 13/71: Semerkandî 1/545).

Yine Taberî görüşünü şöyle aktarır: Ricz, azap veya Allah'ın kendilerine öfkesidir. Veya ricz için, tufan, çekirge, bit, kurbağa ve kan diyebiliriz, çünkü bunların tümü azaptır. Yine tâûn da diyebiliriz. Allah bunlardan hangisi olduğunu belirtmediği gibi, Hz. Peygamberden de açık bir beyan gelmemiştir. Öyleyse “Allahtan kendilerine azap ve kızgınlık gelince” şeklinde anlamalıyız (Taberî, 13/71).

Vehbe Zuhaylî (ö.2015) âyetteki ricz ifadesini “insanların durumlarını bozan şiddetli azap” şeklinde açıklamaktadır (Zuhaylî 9/69).

فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بِالْعُوهِ إِذَا هُمْ يَنْكُتُونَ / Ulaşacakları bir müddete kadar onlardan azabı kaldırdığımızda hemen sözlerinden dönerlerdi (el-A'raf 7/135). A'raf 134. Âyette ki defa, 135. âyette ise bir defa olmak üzere toplamda 3 defa zikredilen ricz kavramının azap, tufan, tâûn, veya Firavun kavmine verilen olağan dışı belalardan herhangi birinin kastedildiği rahatça anlaşılabilir. Buna göre, Firavun ve taraftarlarının başına gelen belalar kast edilmekle beraber, inkârcıların bu belaların kendi yaptıkları eylemlerin sonucu olduğunu da fark

etmelerinden söz ediliyor. Bundan ötürü her defasında Hz. Musa'ya müracaat ederek dua talep etmektedirler. (Semerkandî 1/545: Zuhaylî 9/69).

1.1.3.3. Cehennem Azabı ve Ricz / رِجْز

وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٍ / *Âyetlerimizi boşa çıkarmak için çaba harcayanlara ise en kötüsünden elem verici bir azap vardır* (es-Sebe' 34/5). Azabın sıfatı olarak kullanılan ricz ifadesi, kötü ve çirkin azap veya elem verici azap anlamındadır. Âyetleri boş çıkarmak için ve yeniden dirilişi sadece inatları sebebi ile inkâr edenlerin akıbet olarak çarptırılacakları acı son, elem verici bir azap olarak anlatılıyor. O azap en şiddetli cehennem ateşidir. Bu azap onlar hakkında adalettir, çünkü Yüce Allah, iman edip salih amel işleyenleri bozguncularla bir tutmayacağı anlatılmaktadır(es-Sâd 38/28). İbn Âşûr(ö.1973) *عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٍ* ifadesinde *عَذَابٌ* /Min harf-i cerinin beyâniye olduğunu yani azabın bizzat ricz'in kendisi olduğunu açıklamaktadır. Cumhur ulemâya göre *أَلِيمٌ* / "elem verici" ifadesi ricz kelimesinin sıfatı olmakta, buna göre elem verici azap manası çıkmakta, ricz kelimesi de azap anlamında kullanılmaktadır (İbn Âşûr 1984: 22/144). Kur'ân'nın Kur'ân'la Tefsirinin önde gelen çağdaş temsilcilerinden Muhammed Emîn eş-Şankîtî (ö. 1974) (Karcı 2020: 64-80), ricz kelimesine azap anlamı vermiş ancak yüce Allah'ın burada azabın türünü belirtmediğini ifade eder. Bu âyetin tefsirinin Hac suresindeki şu âyet olduğunu söyler: *وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ أَنْصَابُ الْجَحِيمِ* /*Âyetlerimize karşı birbirleriyle yarışmasına çaba harcayanlar ise cehennemliktir.* (el-Hâc: 22/51) Aynı manada açıklayıcı bir diğer âyetin de yukarıda konu ettiğimiz Bakara 2/59 âyetinin olduğunu söyler (el-Bakara: 2/59). Kurra İbn Kesîr b. Amr ed-Dârî (ö.120/738) ve Hafs(ö. 248/862) *عَذَابٌ أَلِيمٌ* lafzını ötre okuyarak *عَذَابٌ* için sıfat kabul etmiştir, diğer kurrâlar ise, kesralı okuyarak ricz kelimesine sıfat yapmışlardır (Şankîtî 1995: 6/264).

Bir diğer âyeti kerime Câsiye 45/11 âyetidir. *هَذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ* /*Bu (Kur'ân) bir doğru yol rehberidir. Rablerinin âyetlerini inkâr edenler için ise en şiddetlisinden elem verici bir azap vardır.* Kur'ân'ı Kur'ân'la Tefsir eden çağdaş temsilcilerden Abdülkerim el-Hatib (ö.1980),(Karcı 2020: 80-110) ricz ifadesi için, pislik, pis ve çirkin olan her şey anlamını vermiştir. Azabın ricz ile sıfatlanmış olması, pislikten meydana gelmiş olduğuna, böylece cehennem ehlinin yiyeceği ve içeceğine işaret edildiğini belirtmektedir. Gerçekte oradaki yiyecek ve içecekler insan nefsinin meyletmediği pis şeylerdir. O halde çirkinliğine rağmen, bir de ateşten bir parça şeklinde olunca o zaman ne kadar da pis ve iğrenç olduğu anlaşılır (el-Hatib: 13/229). Âyetteki ricz kelimesine, en şiddetli azap anlamı da verilmiştir (Derveze 1383: 4/560). Ayrıca, acı ve elem veren azap diyerek azabı niteleyen sıfat olduğu da belirtilmiştir (İbn Kesîr 1981: 2/309).

1.1.3.4. Şeytanî Vesvese ve Ricz/ رجز

Enfâl suresi 8/11 âyette ricz kavramı şeytana nispet edilerek kullanılmıştır. إِذْ يُعْتَبِيكُمْ /O النَّعَاسَ أَمْنَةً مِنْهُ وَيُنزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رَجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ zaman katından bir güven olsun diye sizi hafif bir uykuya daldırıyordu. Sizi onunla temizlemek, şeytanın pislüğünü üzerinizden gidermek, cesaretinizi arttırmak ve o sayede ayaklarınızı yere sağlam bastırmak için gökten üzerinize su indiriyordu.

Buradaki kullanım kelimenin geçtiği diğer 8 âyetin tümünden farklılık arz etmektedir. Çünkü daha çok azap kelimesine veya semaya nispetle kullanılan ricz kavramı burada şeytana nispet edilmektedir. Acaba Mâide 5/90 رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ /Şeytanın işi pis şeyler manasında rics kavramı ile aynı anlama geliyor olabilir mi? Zira burada şeytan lafzına izafet edilen ve mana olarak şeytanın pis işleri anlamı vardır, acaba aynı anlamada mı kullanılmaktadır? Bu durumda her iki kelime de Ferrâ (ö.207/822), Ebû Amr b. el-Alâ (ö.154/771) gibi dilbilimcilerin söylediği gibi aynı kelimeler olup ز harfi س harfine dönüşmüştür şeklindeki görüşün doğruluğunu mudur? Bunun tespiti için âyetin tefsirlerdeki açıklamalarına bakmamız gerekiyor.

Sa'lebî (ö.427) İbn Muhaysin'in ra harfinin dammesi ile "rucz" şeklinde okuduğunu, Ebû Âliye'nin ise ricz yerine sin harfi ile "rics" şeklinde okuduğunu belirttikten sonra, Arapların sin ve ze harflerini bu şekilde birbirlerinin yerine kullanabildiklerini söyler. Örneğin: بَرَقَ yerine بَسَقَ şeklinde kullandıkları gibi. سِرَاطَ / Sırâta yerine زِرَاطَ / Zırâta, اِسْدَ / Esed yerine اِزْدَ / Ezed şeklinde kullanmaktadırlar (Sa'lebî 2002: 4/333).

Bedir savaşını konu edinen Enfâl suresinin bu âyetleri, siyâk-sibâk açısından belli anlamları vermesine rağmen, âyetlerin anlaşılmasında diğer bir unsur olan sebab-i nüzûla başvurmak ihtiyacı kendisini gösteriyor. Buna göre, Bedir savaşı öncesi Allah, mucize olarak Müslümanlara bir uyku hali vermiş, savaş tedirginliğini uyku sayesinde bertaraf etmiştir. Resulullâh (s.a.v.)'a uyku bastırması, uykusunda Cebrâil(a.s.) kendisini zaferle müjdelemişti, o da bunu Ebû Bekir'e (r.a.) bildirmişti. Yüce Allah'ın bu gecede uyku vermesi iki yönüyle lütuftur: Birincisi yarınki savaşa istirahatle güçlü çıkmalarını sağlamak, ikincisi: kalplerindeki şüpheyi gidererek güveni yaymak (Maverdî 2/300). Aynı müellif âyetteki, ricz'in anlamı ile ilgili iki şeyin olabileceğini belirtmiştir: bunlardan birinci mana ki, İbn Abbâs'ın (r.a.) tercihidir. Buna göre, müşriklerin su kuyularına konmaları sebebi ile şeytanın vermiş olduğu vesvese, diğeri ise İbn Zeyd'in tercih ettiği manadır ki, bu da şeytanın hilesi anlamıdır. Böylece şeytan kendilerine "onlara karşı güç yetiremezsiniz" sözü ile aldatmak istemiştir (Maverdî 2/300). Aslında Maverdî'nin ifadesi de yine şeytanın attığı vesvese

anlamını içermektedir. Semarkandî (ö.373/983) ricz'in asıl anlamının azap olduğunu belirtir, şeytanın vesvesesine bu ismin verilmesi de azaba sebebiyet vermesi nedeni ile olduğunu söyler (Semerkandî 2/10).

Bununla da kalmamış ilahî ikram olarak bir de etkili bir yağmur indirmiştir. Müslümanlar arazinin farklı yerlerinde mevzilenmiş olmaları nedeniyle, hem düşmanın hareket kabiliyeti güçleşmiş hem de toprağın yeri tutması nedeniyle hareket kabiliyetini kolaylaştırmıştı. Aynı zamanda yağmurun varlığı, kullanılacak su ihtiyacı açısından, abdest, özellikle de ihtilam olan Müslümanların cünüplükten temizlenmelerine imkân sağlamış böylece şeytanın pisliğini gidermiş, cünüplüğün Müslümanda hâsıl ettiği kirlilik duygusunu bertaraf etmiştir.

Taberî(ö.320/923), Allah'ın kendilerinden şeytanın vesvesesini giderdiğini belirtmektedir. İbn Abbâs'tan (r.a.) rivâyet edilir ki: Şöyle dedi: Resûlullâh (s.a.v.) Müslümanlarla birlikte Bedir'e vardı, ancak Müslümanlarla su arasında çok sıcak kumların olduğu bir bölge bulunuyordu. Müslümanlara şiddetli bir moral bozukluğu isabet etti. Şeytan kalplerine bir öfke atarak şöyle vesvese verdi: Sizler Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsunuz, Peygamber de aranızda olmasına rağmen, müşrikler su konusunda sizlere galip gelmişlerdir. Cünüp halde namaz kılıyorsunuz. Bunun üzerine Allah şiddetli bir yağmur indirmiş, hem ondan içmişler, hem temizlenmişler ve Allah bu şekilde kalplerindeki vesveseleri gidererek onları güvende kılmıştır. رَجَزَ الشَّيْطَانِ Şeytanın vesvesesi manasındadır. Yağmur ile tozu gidermiş, yeri ıslatmış, morallerini yükseltmiş ve ayaklarını sabit kılmıştır (Zeccâc 1988: 2/404;Taberî 12/423-425). Allah'ın bu savaşa katılanlara lütfetmiş olduğu yardım ve destek, bir de yağmur nimeti ile desteklenince, maddî faydasının yanında ayrıca askerin moral kazanmasını, zafer beklentisini artırmış, kalplerini endişe ve heyecandan, zihinlerini de dağınıklıktan kurtarmıştır. (Mâturîdî 2005: 2/404; Taberî 13/423; Kur'an Yolu Tefsiri 2/670-671).

1.1.3.5. Put ve Ricz/ رَجَز

Ricz kelimesinin diğer tüm kullanımlarından ayrılan bir kullanımı el-Müddesir 4/5 âyetinde geçmektedir. Burada "ر/ra" harfinin dammesi ile özel bir kullanım söz konusudur. وَالرُّجْزَ فَاهْجُزْ / Her türlü pislikten uzak dur. Mekke'de Hz. Peygamber'i ağır risâlet görevine hazırlamak maksadı ile ilk inen surelerden olan Müddesir, "örtüsüne bürünen" anlamındadır. 4. Sırada inmiş bir suredir. Hatta İbn Abbâs ve Câbir ilk inen sure olduğunu söylemişlerdir (Mâverdi 6/135; Zeccâc 5/245). Mâverdi (ö.450/1058) âyetteki rucz kavramının 6 anlamda olabileceğini söylemektedir. Birincisi, günahlar ve putlar, Câbir, İbn

Abbâs, Katâde ve Süddî bu görüştedirler. İkincisi, şirkten uzak dur. İbn Cübeyr bu görüştedir. Üçüncüsü, gûnahtan uzak dur. Hasan-ı Basri bu görüşü ileri sürmüştür. Dördüncüsü, suç ve kabahatten uzak dur. Süddî bu görüştedir. Beşinci, azaptan uzak dur. Bu görüş bir grup ilim ehline belirtilmiştir. Altıncısı, Zulümden uzak dur. Bu görüşü de Ru'be b. el-Accâc kabul etmiştir. Ayrıca Süddî, ر/ra harfinin fethası ile yani recz şeklinde olunca tehdit, azap ve cehennem anlamına geldiğini söylemiştir (Mâverdi 6/135).

Zeccâc (ö.311/923) ر/ra harfinin hem fethalı hem de dammeli olarak aynı olduğunu ve manasının putlara ibadetten uzak dur anlamında olduğunu söylemektedir. Daha sonra ricz kelimesinin asıl anlam olarak azap manasında olduğunu, burada ise azaba neden olan şeyden uzak dur anlamının olduğunu ifade etmektedir (Zeccâc 5/245). Mâturîdî, rucz ifadesi aslında suç, günah, kabahat, için kullanılmaktadır demektir. Ancak kişinin azap görmesine neden olan şeyin ismi olduğunu belirtir. Yukarıda zikrettiğimiz لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٍ /elem verici bir azap vardır onlara. (es-Sebe 34/5; el-Câsiye 45/11) âyetlerini de delil olarak zikretmektedir.

Katâde(ö.735), Mekke'de İsâf ve Nâile isminde iki put vardı. Müşriklerden her gelen kişi, yüzlerini mesh ederek saygı gösterirlerdi. Bunun üzerine Allah, وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ / *Putlardan uzak dur* demek suretiyle şirkten uzaklaşmasını emretmekte idi. Bir diğer rivâyete göre ise, müşrikler Allah Resulüne (s.a.v.) şâyet bizim putlarımızı mesh edersen sana iman ederek tabi oluruz dediler. Bunun üzerine Allah bu âyetleri indirdi. "*Putlara ibadetten uzak dur.*" Rucz için azap anlamında olduğu söylenmiştir. Ancak, tüm bu anlamlar, belirttiğimiz gibi azaba duçar kılan tüm şeyler demektir. (Mâturîdî 10/301).

Dammeli okunduğunda put, kesralı okunduğunda ise azap manasında olduğu söylemiştir ki, burada güzel bir tefrik söz konusudur. Tüm masiyetler için rucz dendiğini söyleyenler olmuştur ki bizler de âyetin tercümesinde Diyanet İşleri Başkanlığının aynı anlamı içeren mealini vermeyi tercih ettik. (İbn Fûrek 2009: 3/78).

Taberî(ö.320/929) rucz kelimesinin okunuşunda kurra âlimlerin ihtilaflarını nakleder. Medineli kurraların bir kısmı ile Kufe'nin tüm kurralarının kesralı okuduklarını nakleder. Buna karşın Medineli ve Mekkeli bazı kurra âlimler ise damme ile okumuşlardır. Dammeli olarak okuyanlar put anlamına yorumlamışlar, mananın putlara ibadetten uzak dur, onlara hizmetten kaçın olduğunu söylemişlerdir. Buna mukabil kesralı okuyanlar ise azaptan sakın yani azaba neden olacak davranış ve amellerden uzak dur, anlamını vermişlerdir. Her iki okuyuş da doğrudur, hangisi ile tilavet yapılırsa isabet edilmiştir. Her iki lügat da aynıdır, mütekaddimundan bu ikisi arasında ayırım yapan Kisâi'den başka kimse yoktur. Buradaki

rucz ifadesinin manası hakkında tevil ehli ihtilaf emişlerdir. Kimileri, putlar demiştir, bunu da Hz. Ali ve İbn Abbâs'a dyandırmışlardır. Katâde'den bunların İsâf ve Nâile adlı putlar olduğu rivâyet edilmiştir. İbn Zeyd bundan kast edilenin tapmış oldukları putlardır ki, Allah Resulünün bunlara hiçbir surette yaklaşmaması ve onları terk etmesi istenmiştir demiştir (Kurtûbî 1964 : 19/66; Taberi 23/13).

1.2. Ricz Kelimesinin Neces / نجس Kavramı ile İlişkisi

Necâset / نجاسة pislik demektir. Bu da iki şekilde olur: Biri duyu organları ile algılanabilir. Diğeri ise basiretle idrak edilebilir. İkinci anlamıyla yüce Allah Müşrikleri necis olarak nitelemiştir. *إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ / Müşrikler ancak birer pisliktirler.* (et-Tevbe, 9/28) Neces, insanın ve her şeyin pis olanıdır (İbn Manzûr 1414:6/226). نجسه fiili şeddeli haliyle bir şeyi pisletmek anlamında olduğu gibi, aynı zamanda "bir şeyin pisliğini giderdi" manasını da ifade etmektedir. *تتجيس العرب* deyimi, "şeytanın pisliğini bertaraf etmek için çocuğun üzerine bir muska asılarak yapılan koruma eylemidir." نجيس şeklindeki kullanım formları ilacı olmayan amansız hastalık anlamındadır (İsfahânî 1033, İbn Fâris 5/394). Örneğin yaşlılık, ilacı olamayan bir hastalıktır. Sanki de insanın zamanı uzayınca kirlenmiş olmaktadır. (İbn Fâris 5/394).

Neces kelimesinin ricz veya rics kavramı ile yakın anlamlı olduğunu gösteren kullanımlar vardır. Bunlardan birisi Allah resûlünden (s.a.v.) rivâyet edilen şu hadistir: *Allah Resûlü helaya girdiğinde şu şekilde dua ederdi: Allah'ım pis (neces) murdar(rics) çirkin(habis) çirkinleşmiş şeylerden sana sığınıyorum.* İbn Manzûr(ö.711/1311),Arapların genellikle bu kelimeyi peş peşe kullandıklarını ifade etmiş olması birbirinin eş anlamlısı yani müradifi olduğunu gösteriyor. (İbn Manzûr 6/226).

Şimdi ricz'in yakın anlamlardan biri olan neces/ نجس kavramı ile ilişkisine kısaca bakalım. Neces/ نجس fethalı olarak sadece Tevbe sûresi 9/28 âyetinde bir kez geçmektedir. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ / *Ey iman edenler! Bilin ki Allah'a ortak koşanlar birer pisliktirler; artık onlar bu yıldan sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan endişe ederseniz, unutmayınız ki Allah size -dilerse- kendi lütfuyla bolluk verir. Allah bilmekte, hikmetle yönetmektedir.*

Neces kelimesi masdar olup ne-ci-se نجس نجسا fiilinden gelmektedir. Pislik, kir manasınadır. Çünkü onlar şirk içerisindeki müşriklerdir, bu da pislik demektir. Bunlar temizlenmiyor, gusletmiyorlar, necasetlerden sakınmayıp, pislikle iç içe bulunmakta idiler. Hatta bizzat necasetin kendisi gibi olmuşlardır. İbn Abbâs (ra), köpek ve domuz gibi bizzat necistirler demiştir. Hasan'ı Basrî'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Her kim bir müşrikle

tokalaşursa abdest alsın” demiştir. Ancak mezhepler bu iki görüşünde ışıdadırlar (Zemahşerî 1407: 2/261). Nûn'un kesrası cîm'in cezimi ile de okunmuştur yani “nicsun” şeklinde. Buna göre hazfedilmiş mevsufun sıfatı olmaktadır. Mana olarak Müşrikler necis cinstirler yani tür olarak pistirler. Aslında var olan manaların tümü rics kelimesine tabiiyetle aynı anlamdadır (Zemahşerî 407: 2/261).

Abdülkerim el-Hatib âyetteki necis ifadesini pislik, “*salim fitratlı insanların tiksinti duyacağı şey olarak*” yorumlamaktadır. Çünkü içlerinin bozukluğu ve Allaha ortak edinmeleri onların tabiatlarını bozmuş, iyinin kötü ile karışıp iyiyi bozması gibi Müşrikler de tümüyle pistirler. Hem zahir-i batın-i yönleri pis olduğundan Allah Teâlâ mümin erkeklerin müşrik kadınlarla mümine kadınların da müşrik erkeklerle evlenmelerini yasaklamıştır. Ayrıca müminlerin müşriklerin yemeklerini yemeleri de yasaklanmıştır, çünkü onlar pistirler (el-Hatib 5/731; İbn Âşûr 10/159). Âyetin devamı ile müşriklerin pis olmasını şu şekilde ilişkilendirmektedir: Mescid-i Haram hidâyetin sembollerinden olup, hakkın işaretidir. Bu yönüyle hem zâhiren-bâtinen temizdir, müminlerin temiz su kaynağıdır. Mescid-i Haram müminlerin susuzluklarını giderdikleri vahiy pınarıdır. Bu nedenle Müslümanların bu temiz mekânı her türlü pislikten, bozulmadan, kayağının bulanmasından korumaları gerekmektedir. Hâlbuki müşrikler de pis ve necistirler, onların buraya yaklaşmaları buranın tabiatını bozmaktadır, o nedenle Mescid-i Haram'a yaklaşmaları yasaklanmıştır (el-Hatib 5/731).

İbn Âşûr (ö. 1973) âyetteki Mescid-i Haram'a yaklaştırılmama talebini aynı surenin başka bir âyetinin delaletiyle Te'kid etmektedir. مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ / Müşrikler, inkârlarına bizzat kendileri tanıklık edip dururken, Allah'ın mescitlerini onarıp şenlendiremezler (et-Tevbe 9/17). Bunun illeti onların necis olmalarıdır. Buradaki necaset hali onlardan ayrılmayan, şirk nedeniyle kendilerine yapışık olan bir necaset halidir. Yüce Allah onların nefsânî-manevî yönden pis olduklarını bize öğretmektedir. Müşrik kişinin cesedi temiz olabilir, ancak akîde yönünden pistir. Akîde önünden pis olmak, zatî yönden pis olmaktan daha da kötüdür (İbn Âşûr 10/160).

Ricz kavramının dil yönünden tahlili ve 9 âyetteki 10 farklı zikrediliş şekillerini gördük. Âyetlerin tefsirlerini detaya dalmamak kaydı ile ilk dönem tefsirleri ile son dönem tefsirlerinden de incelemeye gayret ettik. Yukarıda da görüldüğü gibi ricz kavramının anlam örgüsü daha çok azap, ceza, azaba götüren günah, söz ve davranışlar, pislik, pis ve murdar gibi olumsuz anlamları içermektedir. Bu anlamların benzer şekilde rics/ ريس kavramının içeriğinde de olduğunu gözlemledik. Kur'an'daki kullanımlarının sayısal olarak ilginç bir

şekilde aynı sayıda olduğunu gördük. Her iki kavram da Kur'ân'da 10 defa 9 âyette ve 7 surede zikredilmektedir. İki kavramın bu şekildeki benzer kullanımları yukarıda ismi geçen bazı dilbilimcilerin aslında her iki kavramın da aynı anlamda olduklarını söylemelerine neden olmuştur. Bunlara göre ra harfi sin harfi ile değişebilmektedir ki Arap dilinde bu durum bilinmektedir. Ferra, صراط /Sırâta yerine زراط / Zırâta, اسد / Esed yerine ازد / Ezed şeklinde kullanılmaktadırlar (Sa'lebî 4/333). Birazdan rics/رجس kavramının kullanımlarına kısaca değineceğiz.

1.3. Rics/رجس Kavramı ve Kur'ân'daki Kullanımları

Yaptığımız araştırmada rics kavramı ile alakalı sadece Bahar Canset Dünder-Hidâyet Aydar adlı araştırmacıların “Kur'ân'da Rics Kavramı” (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Dergisi 2020/15) adlı bir makale çalışması yaptıklarını gördük. Bu nedenle biz de bu çalışmamızda daha önce çalışılmadığından ricz kavramını incelemek suretiyle her iki kavramı birlikte incelemek istedik. Aynı şekilde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinin’de özet denebilecek bir yazı ile rics kelimesi hakkında kısa bilgi verildiğini gördük. (Kızıklı 2008: 35/87).

Ricz kavramının Kur'ân'daki kullanımlarından elde etmeye çalıştığımız semantik anlamının rics kelimesi ile ilişkisini tespit edebilmek için, kavramın geçtiği âyetleri kısaca ele almamız gerekmektedir. Bunu yaparken ricz kavramı kadar kapsamlı ele almayı düşünmüyoruz. Sadece genel hatları ile rics kavramının Kur'ân'da geçen 10 kullanımına kısaca bakmamız, iki kavram arasındaki ortak anlam örgüsünü ortaya çıkaracaktır. Bu nedenle öncelikle âyetleri zikrederek müfessirlerin yaptığı yorumlar aracılığıyla anlamını belirlemeye çalışacağız.

1.3.1. İçki, Kumar, Şans Oyunları, Putlar ve Rics/رجس

Maide 5/90 âyetinde rics kelimesi, içki, kumar, fal okları ve putları vasıflandırmak sadedinde يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ / Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz. “Şeytan işi iğrenç şeyler” tercümesi مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ ifadesinin karşılığıdır (Kur'ân Yolu Tefsiri 2: 236-340). Âyette konu edilen ve Cahiliye alışkanlıklarından en yaygın olan içki, kumar, fal okları, dikili taşların hakikatinin şeytanın pis işleri olduğu ve şeytanın bunlarla insanlar arasına düşmanlık koymak istediği ifade ediliyor (el-Maide 5/91). Taberî (ö.320/929) rics için “ günah, pislik, Allah’ın gazabını eken ve sizin için kerih gördüğü şeydir” demiştir. İbn Abbâs’ın (r.a.) şeytanın pis işleridir” kısmını Allah’ın öfkesi olduğunu söylemiştir. O, İbn Zeydin ise “şer” anlamını verdiğini nakletmektedir (Taberî 320/929).

Mâverdî (ö.450/1058) haram manası vermiş ve rics'in aslının yasaklamış pis şeyler olduğunu, böylece Allah'ın yasaklanmış şeyi haram ile ifade ettiğini belirtmektedir(Mâverdî 2/65). Burada rics olarak sıfatlandırılan şeylerin örneğin içki gibi bir kısmının yenilen-içilen şeyler, bir kısmının ise putlar, fal okları gibi yenilen içilen şeylerin dışındaki nesnelere olduğu görülmektedir.

فَاَجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ / Öyleyse pislikten yani putlardan uzak durun ve asılsız sözden kaçınınız. (el-Hacc 22/30). Bu âyeti kerimenin baş tarafında Allah'ın yenilmesini yasakladığı hayvanların yenilmemesine vurgu yaparken, devamında putlara tapma pisliğinden ve asılsız sözden kaçınmak emredilmekte (el-Hac 22/30). Zamehşerî (ö.538) قَوْلَ الزُّورِ un şirk olduğunu bunun şöyle bir anlamının olabileceğini söyler: "Asılsız sözün en büyüğü olan putlara tapınmaktan kaçınınız"(Zamehşerî 3/154). Devamla putların pislik olarak tavsif edildiğini, ayı şekilde içki ve kumarın da benzetme yoluyla pislik olarak sıfatlandığını ve şöyle bir anlamın çıktığını söyler: "Sizler tabiatınız gereği nasıl ki pislikten tiksiniyorsunuz, aynı şekilde bu sayılan şeylerden de tiksiniyip kaçınmanız gerekir. Bu kaçınmanın gerekçesini de onları şeytanın ameli olmasına bağlamaktadır. Rics kelimesi putların hakikatini beyan olarak zikredilmiştir."(Beğavî 1997; 5/382; Zamehşerî 3/155).

1.3.2. İnanmayanlar, Akıl etmeyenler ve Rics/ رجز

Rics kavramının pislik anlamında olup, inanmayanlarla ilişkilendirilmesi, manevî bir kirlilik, sıkıntılı bir yaşama sebebiyet vereceği şeklindeki manası En'âm suresinin 125. âyetinde dile getirilmiştir. Bu âyet, fitratın eylemi olan inanmaktan yüz çevirenlerin pislik içinde kalmak zorunda olacaklarını veciz bir ifade ile ortaya koymaktadır.

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعْدُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ
اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ / Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse, göğze çıkıyormuş gibi kalbine darlık ve sıkıntı verir. Allah inanmayanları işte böyle cezalandırır. İbn Abbâs (ra) buradaki rics ifadesini şeytan olarak tefsir eder. Yani şeytanı ona musallat eder. Kelbi, günah manasında, Mücahit, hayrı olmayan, Atâ; azap olarak tefsir etmektedir. Zeccâc ise rics'in dünyada lanet, ahirette ise azap manasında olduğunu söylemektedir (Beğâvî 3/187; Kurtûbî 7/83). İbn Mâce'den bu manada bir hadis rivâyet edilmiştir: "Resulullah (s.a.v.) helaya gireceği zaman şöyle dua ederdi: Allah'ım pislikten/ rics ve kirden/neces sana sığınırım." (İbn Mâce, Taharet, 3/187)

Ebû Hayyân el-Endelûsî(ö.745) âyetin tefsirinde şöyle der: "Kûfe'lilerin azalarına göre rics ve neces aynı manada olan iki kelimedir. Tayyib/hoş ve güzel sözünün zıddıdır. Pis ve

kerih şey anlamındadır. İsmâil ed-Darîr, küfrün pisliği anlamını vermiştir. Biz azap anlamında oluşunu düşünmekteyiz (el-Endelûsî 1420: 4/641).

Âyet-i kerîme imanın verdiği huzur ile imansızlığın huzursuzluğunu örnekleme yöntemi ile anlatmaktadır. Allah küllî kanunlarının gereği olarak hidâyetini dilediği kişinin kalbine açar, ona sevdirebilir ve mutlu eder. Şâyet birinin de haktan uzak kalmasını dilemişse onun kalbine hakkı kabul etmeye engel olacak şekilde sıkıntı ve darlık verir. “Âyette ikinci konumdaki kimselerin yaşadığı psikolojik durumun göğşe doğru yükselenlerin hissettiği fizyolojik sıkıntıya benzetilmesi ilgi çekicidir. Zira bilindiği gibi, yükseğe çıkıldıkça hava basıncı düşer ve irtifan artması oranında nefes almak da güçleşir. Bunun kadar önemli olan diğer bir husus da menfi duyguların etkisinde kalan insanların yaşadığı psikolojik sıkıntıların ve açmazların bu âyette mükemmel bir şekilde teşbih ve veciz bir benzetmeyle tasvir edilmiş olmasıdır. Buna göre kötü niyet, kıskançlık, inatçılık, gurur ve kibir, zevk ve menfaat tutkusu gibi psikolojik amillerin etkisine kapılan kâfirler akıllarını duygularına kurban ederler. Bu tutumda ısrar ettikçe, tıpkı yükseldikçe nefes alma güçlüğü çekenler gibi, Müslümanlık ve Müslümanlar karşısında giderek artan bir sıkıntı ve huzursuzluk hissederler; hak ve hidâyet üzerine rahat ve sağlıklı düşünme imkânından gittikçe uzaklaşırlar. İslâm’ın anlatılması canlarını sıkar, inat ve inkârlarını arttırır, haksız davranışlara sevk eder; böylece ebedî hayat ve kurtuluş demek olan hidâyete ulaşma imkânını da giderek kaybederler. Bütün bunlar, Allah’ın küllî kanunlarının zorunlu bir sonucu olarak, olumsuz duygu ve tutkularının, kötü niyetlerinin esiri olanlar için kaçınılmaz bir durumdur.”(Kur’ân Yolu Tefsiri 2/467-468; Sabûnî 1: 618).

Allah’ın inanmayanların üzerine pisliği atması, ondan temizlenememeleri anlamına gelmektedir. Çünkü kesinlikle iman etmeyeceklerinden, küfrün pisliğinde de kurtulamayacaklardır. (el-Hatip 4:308). Taberî (ö.320/929) İbn Mesûd’dan şu rivâyeti aktarmaktadır: *Bir gurup insan; “Ya Resûlallâh! Allah insanın göğsünü İslam’a nasıl açar? Diye sordular. Resûlullâh (s.a.v.) şöyle cevap verdi: “Oraya nur girer ve gönlü ferah bulur. Dediler ki, peki bunun bir belirtisi var mıdır? Dedi ki; ebedilik diyarına yönelmesi, aldatıcı dünyadan uzaklaşması ve zamanı geçmeden ölüme hazırlık yapmasıdır” dedi (İbn Âşûr 8: 61).*

Rics’in anlamına biraz daha farklı yaklaşanlardan biri de İbn Âşûr’dur. O, rics için pislik, bozukluk demektedir. Manevî ve nefsanî pislik için kullanılır. Buradaki anlam, şirkin pisliği olup nefsî yönden bir pisliktir. Yüce Allah’ın şu âyette belirttiği gibi: “ *وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ* وَمَا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ *مَرَضٌ فَرَأَدْتَهُمْ رَجْسًا إِلَىٰ رَجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ* / *Kalplerinde hastalık olanlara gelince, bu onların (mânevî) kirlerine kir katmıştır ve onlar inkârcı olarak ölüp gitmişlerdir* (et-Tevbe 9/125). Yani daha önceki

var olan hastalıklarını artırmış, kalplerindeki hastalığın kökleşmesini sağlamıştır. “Üzerlerine” ifadesi ile pisliğin üzerlerinde görünür olmasına işaret edilmektedir. Yani inanmamanın etkisi üzerlerinde o kadar barizdir ki, her şekliyle kendini gösterir. Bu da Allah'ın imandan yüz çevirenler hakkındaki sünnetidir. Kalplerinin katılaşması sùrekli hale gelir. (İbn Âşûr 8:61). Bu olumsuz hal, sadece bahsedilen müşrikler hakkında olmayıp, imandan yüz çeviren Medine'nin Yahudileri ve Münafıklarını da kapsamaktadır. (Bursevi 3: 101).

Benzer bir âyet-i kerime de Yûnus suresi 100. Âyettir. Burada Yüce Allah rics yani pisliği akıl etmeyenlerin üzerine atacağına bir sünnetullah ilkesi olduğunu belirtiyor (Karcı 2016: 35-50). Buna göre akletmek nasıl ki doğruyu bulmak ise, aklını kullanamamak da karanlıkta kalıp pislik içerisinde yaşamak anlamına gelmektedir. وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ / وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ / Allah'ın izni olmadıkça hiç kimsenin inanması mümkün değildir. O, akıllarını kullanmayanları inkâr bataklığında bırakır. Akıl etmekle imana erme arasında ilişki kuran bu âyetin siyakı âyetin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Buna göre Allah, yerlerde ve göklerde neler olduğuna bir bakın diyerek, aklın gereği düşünmeyi ve ibret almayı öneriyor (Yûnus: 10/101). Devamla geçmiş ümmetlerin peygamberleri ile yaşadıklarının hatırlatılması, aklın eylemi olan geçmişten ders çıkarılması tavsiye edilmektedir. Mâverdî, buradaki rics kavramının 5 şekilde yorumlandığını nakletmekte. Buna göre: 1- Öfke anlamındadır. İbn Abbâs bu görüştedir. 2- Azap anlamındadır, bu görüşü Ferrâ ileri sürmüştür. 3- Günah anlamındadır. Saîd ibn Cübeyr bu görüştedir. 4-Kendisinde hayır olamayan anlamındadır. Mücâhid bu görüşü ileri sürmüştür. 5- Şeytan anlamındadır, bu görüş de Katâde tarafından ileri sürülmüştür (Mavedî 2: 452). “Akıl etmiyorlar” ifadesi ile Allah'ın emrini ve yasaklarını akıl edemiyorlar manası kast edilmiş olabileceği gibi, delillere ve hüccetlere ibret nazarı ile bakmıyorlar anlamında da olabileceği belirtilmektedir.

Zamehşerî (ö.538) rezillik anlamında olduğunu, rezilliğin de azaba neden olduğunu söylemektedir. Allah, inanacak olan kişiye lütuflarını kolaylaştırmaktadır. Allah'ın iznine karşın rezillik anlamındaki rics söylenmiş, onların kör, sağır, dilsiz ve akıl etmeyen küfürde ısrarcı kimseler olduğu belirtilmiştir. Zamehşerî, rics'in ز harfi ile okunduğunu da ifade etmektedir (Zamehşerî 2: 3739).

Aslında akıl etmenin kurtuluşa götüreceğini en açık şekilde ifade eden âyet-i kerime Mülk sûresindeki âyettir. Buna göre: وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ / "Şâyet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şimdi şu aleoli cehennemde mahkûmları arasında olmazdık!" diye de ilâve ederler. (el-Mülk 7/10) Peygamberlerin çağrısını duymak veya aklını kullanmak

doğruyu bulmak için bir vesile olduğundan, aklını kullanmamak ise her iki âyetin delaletine göre dünyada pislik ahirette ise azap içinde kalmaktır. Bu izahlar Yûnus 101 ve 102. âyetlerdeki ifadelerle örtüşmektedir.

1.3.3. Münafiklar ve Rics/ رِجْسٌ

Tevbe sûresinde iki âyeti kerime münafiklar ilgili olarak aynı kavramı kullanmaktadır. سَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمُ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِنَعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَا يُبِهُمُ جَهَنَّمَ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ / Yanlarına döndüğünüz zaman, onları hesaba çekmekten vazgeçersiniz diye size yemin billâh edecekler. Artık onlardan uzak durun; zira onlar tiksiniyecek kimselerdir, işlemiş oldukları günahların karşılığı olarak varacakları yer de cehennemdir.(et-Tevbe 9/95) “Tiksiniyecek kimseler” şeklinde aktarılan rics kelimesi asıl anlam olarak “pis ve kirli” manasındadır. Âyette ise, söz konusu kimselerin bile bile yalan söyleyip üstelik bir de yemin ettiklerine, dünyevî çıkarlar uğruna bütün ahlâkî değerleri feda edebilecek bayağılık içinde olduklarına, yani iç dünyalarındaki kirliliğe gönderme yapmak amaçlanmıştır. Maddî anlamdaki kir ve pisliğe karşı önlem alınmadığında çevresindekilere bulaşma tehlikesi bulunduğu gibi, ruhî anlamdaki kirliliğe karşı dikkatli olmak da öncelikle gereklidir; bu yüzden âyette onlarla sıkı ilişki içinde bulunmanın doğru olmadığı ifade edilmiştir (Kur’ân Yolu Tefsiri 3:45). Onlar, ruhî yönden içleri pis kimselerdir. Nasıl ki, maddî pislikten sakınmak gerekiyorsa manevî pislikten de o şekilde sakınmak gerekmektedir. Hatta daha fazlasıyla sakınmak gerekmektedir. Çünkü manevî pisliğin insana bulaşması ameller yönüyle daha kolay olmaktadır (Râzî 16: 124).

İkinci âyet ise yine münafikların iç âlemini deşifre eden bir üslup kullanmaktadır. Rics kelimesi burada iki defa kullanılmaktadır. وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ / Kalplerinde hastalık olanlara gelince, bu onların (mânevî) kirlerine kir katmıştır ve onlar inkârcı olarak ölüp gitmişlerdir. (et-Tevbe 9/95). Râzî (ö.606/1210) kalplerinde hastalık olanların kirlerine kir katılmış olmasını batıl inançları veya kötü ahlaklarının artması olabileceğini söylemektedir. Şâyet ilk anlamı verirsek bu durumda mana; “ onlar ilk inen sûreyi yalanlıyorlardı, şu anda ise yeni inen sureyi de yalanlamaktadırlar. Böylece küfürlerine küfür ekliyorlar.” Şâyet kötü ahlaklarının artması anlamı verilecek olursa bu durumda mana: “ daha önce kıskançlık ve düşmanlık besliyorlar, hile ve desiseler tezgâhlıyorlardı, yeni bir surenin inmesiyle kötü ahlaklarında artış olmuştur”. (Râzî 16: 124) İbn Abbâs’ın (r.a.) yaptığı tefsire göre: “onlarla konuşmayın”. Çünkü Allah Resulü Tebûk’ten dönünce “onlarla oturmayın, konuşmayın” buyurdu. Çünkü onlar pisliktirler. Yani amelleri pis ve çirkindir (Kurtubî 8: 231).

SONUÇ

Kur'ân her dönemde canlı ve dinamik ilahî bir kelimedir. Zaman yaşlandıkça Kur'ân ve hakikatleri daha iyi anlaşılakta, ilahî hikmetler tezahür etmektedir. Allah Resûlünün ashabı veya daha sonraki asırlarda Kur'ân'a bizlerden çok daha fazla hizmet etmiş olan çağlar, bugün bizim anladığımız birçok Kur'ânî gerçekleri bizlerden daha iyi anlamış değillerdi. Çünkü birçok hakikat ilmin inkişafı, hadiselerin yaşanması tecrübesi ile ortaya çıkmaktadır. Son yaşadığımız COVID-19 salgını da Kur'ân'ı ve benzer âyetlerini bir kez daha incelemeyi, geçmişte yaşanmış olan ve Kur'ân'ın bize haber verdiği kavimler ilgili kıssaları ibret maksadı ile ele almayı zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede yaşadığımız sûrecin Kur'ânî yorum çerçevesinde bir sünnetullâh olduğundan şüphe duyulmamaktadır. Çünkü sünnetullâh Allah'ın tarih ve topluma koyduğu yasalar, bir nevi müdahalesidir. Ancak bununla beraber rics ve ricz kavramalarının kapsam alanında bulunan "azap", "ceza", "pislik" ve benzeri anlamlardan yaşadığımız sûreyle alakalı olup olmadığı, hadiselerin Kur'ânî bir bakış açısından ele alınması, yanlış anlama ve yorumlardan da sakınılması gerekmektedir. Bunun için Kur'ân bütünlüğü ve Kur'ânın Kur'ân'la tefsiri yöntemlerini etkin olarak kullanmak gerekmektedir.

Son zamanlarda benzer konuların işlenmesi sevindirici olmakla beraber, parçacı ve şabloncu yaklaşımlarla yapılan çıkarsamalar, Kur'ânî düşünce açısından sakıncalar barındırmaktadır. Buna göre, yaşadığımız salgın, deprem, kıtlık, terör gibi hadiseleri hemen Kur'ân âyetleriyle ilişkilendirip ceza veya azap şeklinde sunmak ne kadar problemlidir. Doğrusu Kur'ân âyetlerini bir bütünlük içerisinde almak, ön kabuller veya düşündüklerimizi Kur'ân'a kabul ettirme/Kur'âna onaylatma yaklaşımından kaçınmak gerekmektedir. Bunun için semantik tahlil, siyak-sibak, Kur'ân bütünlüğü, sebab-i nüzûl, Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri yöntemlerine işlerlik kazandırmak gerekmektedir.

Her iki kavramın da geçtiği tüm âyetlerde isim formatında geçmektedir. Fiil formatı kullanılmamaktadır. Ricz kavramı üç âyet-i kerimede gökten gelen azap/ رجزاً şeklinde semâ lafzına izafetle kullanılmıştır. Bunlar; Bakara 2/59, A'raf 7/162, Ankebût, 29/34 âyetleridir. Firavun ve kavminin, İsrâil Oğullarına reva gördükleri zulümler sebebi ile cezalandırıldıkları A'râf sûresinde konu edilmektedir. Bu nedenle çeşitli azap şekilleri ile inananları cezalandıran Firavun ahali, âyetin ifadesi ile "üzerlerine tufan, çekirge, haşarat, kurbağalar ve kan gönderdik. Yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim olmakta direndiler."

İmtihan edilmişlerdir. Bu hadiselerin yaptıklarına karşılık bir uyarı veya ceza olduğuna kani oldukları için de her defasında Hz. Mûsâ'nın dua etmesini ve kendilerini kurtarmasını istemişlerdir. Â'raf 133-135 âyetleri de bu konuları gündem etmektedir. A'raf 134'te iki defa, A'raf 135'te ise bir defa olmak üzere toplamda 3 defa zikredilen ricz kavramının azap, tufan, tâûn veya Firavun kavmine verilen olağan üstü belalardan herhangi birinin kastedildiği görülmektedir. Ricz/ رجز kavramı ile Firavun ve taraftarlarının başına gelen belalar kast edilirken, inkârcıların bu belaların kendi yaptıkları eylemlerin sonucu olduğunu da fark ettikleri de vurgulanmaktadır. Sebe, 34/5, Câsiye,45/11 âyetlerinde ricz kavramı "azap" kelimesinin sıfatı olarak رَجَزٌ أَلِيمٌ şeklinde gelmiştir. Kötü, pis, çirkin azap şeklinde sıfat olarak zikredilmektedir. Enfâl,8/11 âyetinde ise ricz kelimesi şeytan lafzı ile terkip edilmiş, رَجَزَ الشَّيْطَانِ/şeytanın vesvese ve pisliği anlamında kullanılmıştır.

Rics/ رِيسٌ kavramını daha öz ve kısa olarak ele aldık. Rics kavramı da 10 defa zikredilmektedir. Genel olarak kast edilen mana, içki, kumar, şans oyunları, dikili taşların şeytanın işi pislik (Rics/ رِيسٌ) olduğu belirtilmektedir. Ayrıca aklını kullanmayan ve inanmayanların üzerine atılacak bir pislik/ رِيسٌ olduğu ifade edilmektedir. Diğer taraftan münafıklar için 2 âyette 3 defa zikredilen رِيسٌ kavramı ile manen pislik oldukları vurgulanmaktadır. Neces/ نجس kavramının geçtiği ilişkili âyetlerin mana olarak paralellik gösterdiği görülmektedir.

Özetle Yüce Allah'ın kâinat ve toplumlar hakkında koymuş olduğu yasalar olan sünnetullah'ın değişmez bir ölçü olduğu bilinmektedir. Her şey sünnetullah dairesi içerisinde cereyan ederken, anı düşünmek, yorumlamak/tefekkür, geçmişi düşünmek, ders çıkarmak/tezekkür, gelecekle ilgili planlama yapmak, tedbir almak/tedebür Kur'ânî bir emirdir. Bizlere uyarı olan bir şeyin, başkası için ceza, ellerimizin kazandıkları sebebiyle bizler için ceza olan bir şeyin, başkalarına da mühlet olabileceği Kur'ân âyetlerince ifade edilmektedir. Kur'ân, iyiliklerin Allah'tan, kötülüklerin bizden kaynaklandığı, kâinatın dengesini bozan insanoğlunun eliyle karada ve denizde bozulmalar çıktığından bahseder. Diğer taraftan Allah'ın sünnetullah gereği cezalandırması/uyarması, masumlar gerekçesi ile göz ardı edilemeyeceği gibi, her şeyin ceza-mükâfat kapsamında değerlendirilmesi de doğru değildir. Güneş herkese doğar, gül de, hamam böceği de kendi istidadı ile alacağını alır. Yağmur herkes için yağar, kimine rahmet, bereket olurken kimi için de sel felaketi olabilir. Aynı şekilde gecenin gelmesi hırsız için gizlenme, salihler için rabbi ile baş başa kalma zamanı olur. Yemek-içmek kimine şifa olurken kiminin midesine zarar verebilir. Buna göre Allah'ın hakîm/ الحكيم ismi gereği hikmetsiz hiçbir işi yoktur. Rahmeti gazabını geçmiştir.

Rahman ve Rahim olması tüm isimlerinin önündedir. Olayları vahyin ışığında doğru yorumlayıp dersler çıkarmamız, vahyin öncülüğünde insan ve Allah telakkisini kazandırmamız, aşırılıklardan kaçınmamız gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b, Hanbel Ebû Abdullâh Ahmed Muhammed b. eş-Şeybânî. (2001). el-Müsned Thk: Şuayb el-Arnâvûtî, Âdil Mürşid, Amir Ğadbân. Beyrut, Müessetü'r-Risâle, 4: 259.
- Bahar Canset Dünder, Hidâyet Aydar. (2020), "Kur'ân'da Rics Kavramı". Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, İlmî Araştırmalar, *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 15 269.
- Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd el-Beğavî. (1997) *Meâlimu't-Tenzîl fi Tefsîru'l-Kur'ân* Muhakkik: Muhammed Abdullâh en-Nemir. Daru't-Tayyibe: 4. Baskı, 1: 99.
- Bursevî, İsmail Hakki b. Mustafa el-İstanbulî el-Hanefî el-Halvetî el-Mevlâ Ebu'l-Fidâ. *Ruhu'l-Beyân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr), 3: 101
- Derveze, İzzet Muhammed. (1383), *et-Tefsîru'l-Hadîs*, (Kahire: İhyâu'l-Kutub el-Arabiyye, 4: 560.
- el-Cevherî, İsmail ibn Hammâd. (1987). *es-Sihâh Tâcu'l-Lüga ve Sihâhu'l-Arâbiyye*, thk. Abdu'l-Gafûr Ahmed. Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayîn, 1: 705.
- el-Endelûsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân Esirud'din. (1420). *Bahrul Mûhît Fi't-Tefsîr*, Muhakkik: Sıdkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 4: 641
- el-Hatîb, Abdulkerîm Yûnus. *et-Tefsîru'l-Kur'âni Li'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Fikr el-Arabiyyu,) 13: 229.
- Elmalı Hamdi Yazır. (1999).*Hak dini Kur'ân Dili* , (İstanbul: Akçağ Yayınları, ,1: 109.
- el-Merâğî, Ahmed b. Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*, (Mısır:Şirketu Mustafa el-Halebî, 1. Baskı, 1946. 1: 89.
- el-Ezherî, Muhammed b. Ahmed. (2001), *Tehzîbu'l-Luğa*. Beyrut: İhyau't-Turâsî'l-Arabî, 8: 277.
- er-Râzî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer b. El-Hasan b. El-Hüseyn b. El-Hüseyn et-Teymiyyu er-Râzî. (1420), *Tefsîru'l-Kebîr*. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 3. Baskı, 25: 52.
- Firûzabâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Yakûb. (2005). *el-Kâmûsu'l-Muhît*, İşraf: Muhammed Naîm el-İrşûsî, (Lübnan: Müessetür-Risâle, 8. Baskı, 1: 548.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnusî. (1984) *et-Tarîr ve't-Tenvîr*, (Tûnus: Dâru't-Tûnusiyeti Li'n-Neşr, 22: 144.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed b. Habîb. *Mücmelü'l-Lüğa l'ibni Fâris*, thk. Züheyr Abdul Muhsin Sultân, (Lübnan: Müessetür-Risâle, 8. Baskı, 1986), 1: 421.
- İbn Fûrek, Muhammed b. el-Hasan b. Fûrek el-Ensâiyyi el-İsbehânî Ebû Bekr. (2009). *Tefsîru İbn Fûrek*, thk. Atîf b. Kamil Sâlih Buhârî. Mekke: Câmîtu Ummu'l-Kurâ, , 3: 78
- İbn Kesîr. (1981). *Muhtasar Tefsîru İbn Kesîr*, Muhtasar ve Tahkîk: Muhammed Ali es-Sâbûnî. Beyrut: Dar'ul-Kur'ânı Kerim, 7. Baskı, 2: 309.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd -er-Rabei el-Kazvînî.(1975). Sunenu İbn Mâce, thk. Muhameed Fûad Abdalbâkî. Kahire: Daru İhyâi't-Turâsil Arabiyye "Ta'bir'i-Rüÿâ",10.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim b. Ali Ebû'l-Fadl Cemaluddin İbn Manzûr, el-Ensârî. 1414). *Lisanu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Baskı, , 6: 226.
- İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgîb el-İsfahânî. (2009).*el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Dimeşk: Dâr'l-Kalem, , 570.
- Karcı, Şemsettin.(2016).*Fert ve Toplum Açısından Kur'ân'da Sünnetullâh*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2.Baskı, , 35-50

- Karcı, Şemsettin.(2020). *Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri ve Çağdaş Temsilcileri*, Basılmamış Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi, 64-80.
- Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. (2008). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2: 577-578.
- Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferah el-Ensârî el-Hazrecî Şemsuddîn. (1964) *el-Câmi'u Li Akâmi'l-Kur'ân* thk. Ahmed el-Berdûnî İbrâhîm Edfîş, Kahire: Dâru'l-Kutubu'l-Misriyye, 2. Baskı.
- Kutup, Seyyid. (1412)*Fizilâli'l-Kur'ân*, (Kahire-Beyrut: Daru's-Şurûk,17.Baskı, 4: 1973.
- M. Ali Sâbûnî. *Muhtasar Tefsiru İbn Kesîr*, trs.1: 618.
- Mâturîdî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Ebû Mansûr. (2005). *Tefsiru'l-Mâtûridî(Te'vîlât Ehli's-Sünne)*, thk. Mecdî Baslûm. Beyrut: Dâr'ul-Kutubu'l-İlmiyye, 1. Baskı, 5: 162.
- Maverdî, Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî. *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Muhakkik: es-Seyyid İbn Andulmaksûd b. Abdurrâhîm, (Beyrut: Dâr'ul-Kutubu'l-İlmiyye),2: 300. Trs.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasan Mükâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. (1423). *Tefsîr Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdulah Mahmûd Şahhâta. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1. Baskı, 1: 110.
- S. Zafer Kızıklı. (2008).*Türkiye İslam Ansiklopedisi*, Rics, İstanbul: 35: 87.
- Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm Ebû İshâk. (2000).*Tefsîru's-Sa'lebî, el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. el-İmâm Ebû Muhammed b. Âşûr. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs el-Arabiyyi, 1. Baskı. 4: 333.
- Semerkindî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed, b. İbrâhîm. *Baru'l-Ulûm*, 2: 10. trs.
- Şankîti, Muhammed Emîn b. Muhammed Muhtâr b. Abdulkâdir el-Cekenî eş-Şankîti. (1995). *Edvâu'l-Beyân Fî İdâhi'l-Kur'âni Bi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, , 6: 26.
- Taberî, Muhammed b. Cerir b. Yezîd b. Kesîr b. Ğâlib el-Ameli Ebû Cafer.(2000). *Tefsîru't- Taberî*, thk. Ahmet Muhammed Şakîr. Müessetür'Risâle, 1. Baskı, , 2: 112-117.
- Zeccâc, İbrâhîm b. Es-Sırrî b. Sehl Ebû İshâk. (1988). *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, thk. Abdulcelil Abdo Şelbî. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1. Baskı, ,2: 404.
- Zemaşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed Cârullâh. (1407)*el-Keşşâf an Hakâika Ğavâmidi't-Tenzîl*. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabiyyi,3. Baskı, , 2: 261.
- Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî. (1417). *et-Tefsîru'l Münir fî'l-Akîdeti veş'Şeriatî ve'l-Menheci*. Dîmeşk: Dar'ul-Fikr el-Muasır, 2. Baskı.